

УДК 330.332

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АПК НА ОСНОВІ КЛАСТЕРНОГО МЕХАНІЗМУ

Галицький О.М. - к.е.н, доцент, Одеський ДАУ

Постановка проблеми В умовах нежорсткого управління взаємодія підприємств і організацій, що входять у кластер, повинна базуватися на механізмі так званого "поля тяжіння" або "гравітаційного поля", що виникає навколо успішно працюючих підприємств, організацій, колективів. "Енергія успіху" такого колективу або навіть окремої особистості, повідомлювана іншим членам групи (у вигляді замовлень, інвестицій, кредитів і т.п.) створює умови формування "орбіт", на яких розташовуються інші члени колективу. Така методологія могла б бути ефективною в умовах великого потенціалу недовіри, який сформувався в останні роки як між суб'єктами господарювання в Україні, так і між суб'єктами господарювання та органами місцевої влади на регіональному рівні. Це також означає, що для стратегії кластеру всі умови й фактори мають стати предметом стратегічного управління, у тому числі - інституціональні, когнітивні й культурні фактори.

Стан вивчення проблеми. Проблема сталого розвитку економіки на основі формування кластерної стратегії у різний час були присвячені роботи таких учених, як О. Богми, М. Войнаренка, В. Дубицького, С. Мочерного, А. Мельник, С. Соколенко та інших фахівців у площині кластеризації. Значний внесок у дослідження кластерної міжфірмової взаємодії, зокрема питань, що стосуються їх організаційного та фінансового забезпечення, зробили зарубіжні вчені: М. Портер, Є. Дахмен, Д. Сольє, М. Тодаро, І. Толенадо, П. Фішер. Доцільність створення агропромислових кластерів у своїх працях доводили такі вчені, як М.Я Дем'яненко, Ю.О.Лупенко, Р. П Саблук, М.Ф Кропивко, І.Ю.Гришова, А.Ю.Присяжнюк та інші.

Завдання і методика досліджень. Необхідність більш ґрунтовного дослідження теоретичних і практичних питань щодо агропромислових кластерів, зростаючі потреби пошуку нових вертикально-інтегрованих організаційних форм для активізації діяльності сільськогосподарських підприємств стали визначальними при формуванні цілей і структури статті. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретичних аспектів щодо формування агропромислових кластерів в Україні, визначенні проблем їх функціонування та критичному осмисленні векторів подальшого розвитку.

Результати досліджень. Конструктивний розвиток потенційного кластеру вимагає активного втручання органів місцевої влади, зацікавлених у підвищенні ефективності та розвитку економіки території. У деяких випадках ефективний цілеспрямований розвиток кластеру вимагає незначних зусиль, в інших - вимагає реалізації масштабних проектів за непрямого стимулювання державних органів влади.

Розробка стратегії розвитку господарської системи - від підприємства до кластеру чи регіону - має починатися з формулювання місії, генеральної мети

та цілей стратегії або ж з аналізу вихідних умов і факторів формування та розвитку кластерного утворення.

Стратегічною метою створення й розвитку кластерних ініціатив є забезпечення потреби ринку в конкурентоздатній продукції на основі організації широкої взаємодії малих і великих підприємств, що входять у кластерні структури. Стратегічні напрями розвитку кластерних структур базуються на створенні необхідних умов для здійснення широкомасштабних структурних змін у взаємовідносинах та взаємодії ділових партнерів і виробничо-технологічного потенціалу учасників кластеру. Для їх реалізації доцільно передбачити комплекс заходів, які включають:

- формування інфраструктури розвитку й підтримки кластерних (мережевих) об'єднань на національному, регіональному й місцевому рівнях;
- створення методичної бази для формування і розвитку кластерних структур на регіональному рівні;
- надання пільгових умов автономним підприємствам фінансового забезпечення кластерних утворень, використання матеріально-технічної бази, а також технологічних й інформаційних ресурсів, інноваційних розробок;
- встановлення спрощеного порядку реєстрації учасників кластерних об'єднань із числа суб'єктів малого підприємництва;
- розробку форм підтримки кластерних ініціатив у вигляді національних і регіональних програм створення й розвитку кластерних структур, включаючи сприяння розвитку їх торговельних, науково-технічних, виробничих, інформаційних зв'язків із іноземними партнерами;
- спрощення системи кредитування кластерних структур шляхом створення кредитних банківських союзів;
- удосконалення структури виробництва учасників кластерних структур з метою зниження виробничих витрат і підвищення якості продукції й послуг;
- державну підтримку інвестиційного забезпечення кластерних утворень у сфері виробництва інноваційних видів продукції, допомоги в освоєнні нових технологій;
- організацію спеціалізованої підготовки для управлінського й технічного персоналу кластерних структур;
- сприяння в наданні в оренду і управлінні нерухомим майном;
- надання допомоги, пов'язаної з популяризаторською й маркетинговою діяльністю кластерних структур.

Існує три способи впливу кластерів на конкурентну боротьбу: за допомогою підвищення продуктивності вхідних у них фірм і галузей; за допомогою підвищення продуктивності за рахунок інноваційного розвитку; за допомогою стимулювання нового бізнесу, що стимулює інновації й розширює границі кластеру. Кожен з трьох впливів кластерів на конкуренцію залежить до деякої міри від міжособистісних взаємин, особистих контактів, а також взаємодії між мережами приватних підприємств і організацій.

Незважаючи на те, що гарантій ефективного розвитку кластеру не існує, після початку процесу спостерігається певна ланцюгова реакція, за якої досить швидко починають простежуватися причинно-наслідкові зв'язки. Процес, що відбувається при цьому, сильно залежить від ефективності діючих зв'язків або ланцюжків зворотних зв'язків, від того, наскільки добре, наприклад, місцеві

наукові, громадські, освітні, законодавчі й інші структури реагують на потреби кластеру, а також від того, наскільки швидко реагують на його потреби можливі постачальники.

Успіх стратегії формування та розвитку кластерного утворення визначається тим, наскільки ефективно співпрацюють ті, хто об'єктивно зацікавлений у результатах його діяльності і здатний внести реальний вклад у загальний розвиток регіону. Серед таких суб'єктів - промисловці й підприємці, органи муніципальної і регіональної суспільні влади, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання. Між ними існує складна мережа найрізноманітніших інтересів і взаємодій, більша частина яких може бути переорієнтована на соціальне партнерство, спрямоване на перспективи стратегічного регіонального розвитку. Сила стратегії саме в тому, що вона консолідує розрізнені дії, збираючи їх у рамки загальних орієнтирів. У цьому зв'язку наше бачення розвитку Одеського регіону складається в його поданні як адміністративно - територіальної одиниці, просторова організація якої забезпечує ефективні економічні й сприятливі соціальні умови праці й побуту жителів регіону на основі відкритості й широкого соціального партнерства.

Інституціональне середовище кластеру слугує потужним засобом і фактором стійкості його розвитку. При наявності такого середовища та в умовах зовнішнього інвестування можна розраховувати на поширення усередині кластерів інноваційних імпульсів (процесів). Нарешті, у початковий період існування кластер можна розглядати і як проект, оскільки створення кластеру носить характер реалізації проекту, а структура кластеру може мінятися в ході його функціонування. Наявність виражених чотирьох рис економічної системи визначає специфіку кластеру як об'єкта стратегічного планування, а також специфіку застосовуваних методів розробки й реалізації стратегії кластеру. Комплексна стратегія кластеру повинна включати його стратегію як об'єкта, як процесу, як середовища та як проекту.

При аналізі й порівнянні різних варіантів стратегії кластеру перевагу варто віддавати варіантам, які підтримують стійкість кластеру, що може бути досягнуто за рахунок синтезу об'єктних, середовищних, процесних і проектних стратегій. Нестійкість, яка властива окремо проектним і середовищним системам, має бути компенсована за рахунок механізмів, які властиві об'єктам і процесам.

Разом з тим, занадто інтенсивні прояви об'єктних властивостей організацій-учасників кластеру, прояв ними надмірної самостійності й зневаги інтересами інших учасників також можуть привести до його розпаду. Вони повинні бути компенсовані за рахунок посилення альтернативних, проектних, процесних і середовищних властивостей кластеру: організації загальнокластерних проектів (з конкретними цілями й строками); підтримки загальнокластерних процесів - процедур, що охоплюють різних учасників (наприклад, хвильових процесів технологічних інновацій, які по черзі розповсюджуються всередині кластеру); будівництва насиченого інституціонального середовища кластеру.

Комплексна стратегія, що всебічно описує основні характеристики функціонування економічної системи, не може базуватися на однобічних теоріях фірми. Щоб дати відповідь на основне питання стратегічного

планування: як зробити кластерну мережу успішною та конкурентоспроможною, необхідно, аби стратегічне планування опиралося на системний синтез, системну інтеграцію різних напрямів економічної теорії. Вважаємо, що теоретичною базою стратегічного планування й управління кластерною мережею має стати системно-інтеграційна теорія економічної системи.

Відповідно до даної теорії, заснованої на системній парадигмі в економічних дослідженнях (Корнаї, 2002), кожна економічна система, у тому числі - підприємство, виробничий комплекс, кластерна структура, може бути представлена у вигляді сукупності семи самостійних, але взаємодіючих підсистем, зображуваних у вигляді "розшарованої піраміди", яка складається з підсистем-«поверхів»: моментальна (нижча), культурна, інституційна, когнітивна, майново-технологічна, імітаційна, «історична» (верхня).

У термінах піраміди підсистем економічної системи слід зазначити, що до сфери суперстратегічних рішень відноситься фундаментальна частина піраміди - перші чотири прошарки знизу. Саме вони повинні стати сферою особливої уваги при розробці стратегічних планів кластерів.

У цьому аспекті вважаємо за доцільне сформулювати гіпотезу про необхідність створення в Одеській області кластеру біотехнологій і генної інженерії як бази для інноваційного розвитку аграрного кластеру й інших кластерів. Гіпотеза сформульована на основі таких вихідних посилянь:

а) інноваційна модель розвитку країни або території має враховувати позитивні світові приклади розвитку (а вони інноваційні);

б) слід мати на увазі, що інноваційний розвиток має бути орієнтований на формування нетрадиційної структури економіки та кластеризацію економічних процесів регіонального розвитку;

в) в Одеській області є значний потенціал для розвитку сільськогосподарського виробництва, а це означає можливість та необхідність створення умов для виробництва біопалива та розвитку генетики. За необхідності, можна запросити вчених й інженерів з інших регіонів і країн, маючи на меті створення інноваційної моделі розвитку Одеської області з використанням унікальних можливостей її агропромислового комплексу. Таким чином, з урахуванням представленої вище структури підсистем економічної системи (кластеру) в межах інституційної підсистеми слід сформувати інноваційну інституціональну структуру, яка б включала не тільки виноградно-виноробний інноваційний Центр, але й власне інноваційні кластери біотехнологій та генної інженерії.

Спеціальним предметом стратегічного планування повинні стати "стики" взаємозв'язків підсистем, зазначених на рис. 1. Ці підсистеми тісно пов'язані між собою, впливають один на одного безпосередньо й опосередковано.

Для методики стратегічного планування формування та розвитку аграрного кластеру важливим є таке.

По-перше, кожна з підсистем є "виробничою" у тому розумінні, що виробляє деякий "продукт", який має товарну форму або форму послуги та споживання як усередині кластеру, так і за його межами. Так, ментальна підсистема породжує специфічну для даного об'єкту модифікацію мислення учасників кластерного утворення; культурна підсистема формує культурні

стандарти і цінності, а також культурне середовище; інституціональна підсистема генерує нові інститути, певні зміни в інституціональній системі; когнітивна підсистема створює сукупність знань і навичок; продуктом спільного застосування технологій, засобів і предметів праці, що входять до активів, є товарна продукція; "історична" й імітаційна підсистеми формують запас знань, відомостей й емоційних вражень щодо стандартів поведіння даного (історична підсистема) і інших (імітаційна підсистема) підприємств.

По-друге, кожна підсистема бере участь у "виробничому" процесі розташованому вище попереднього прошарку шляхом надання результатів своєї діяльності як своєрідних засобів виробництва: ментальний капітал служить фактором формування культурного середовища; культурний фактор впливає на формування інститутів; інститути, своєю чергою, разом із названими вище факторами визначають особливості когнітивних механізмів і соціально-економічного генотипу; когнітивні механізми дозволяють осмислити чужий досвід, що, у свою чергу, конче необхідно для вибору та аналізу власного шляху розвитку.

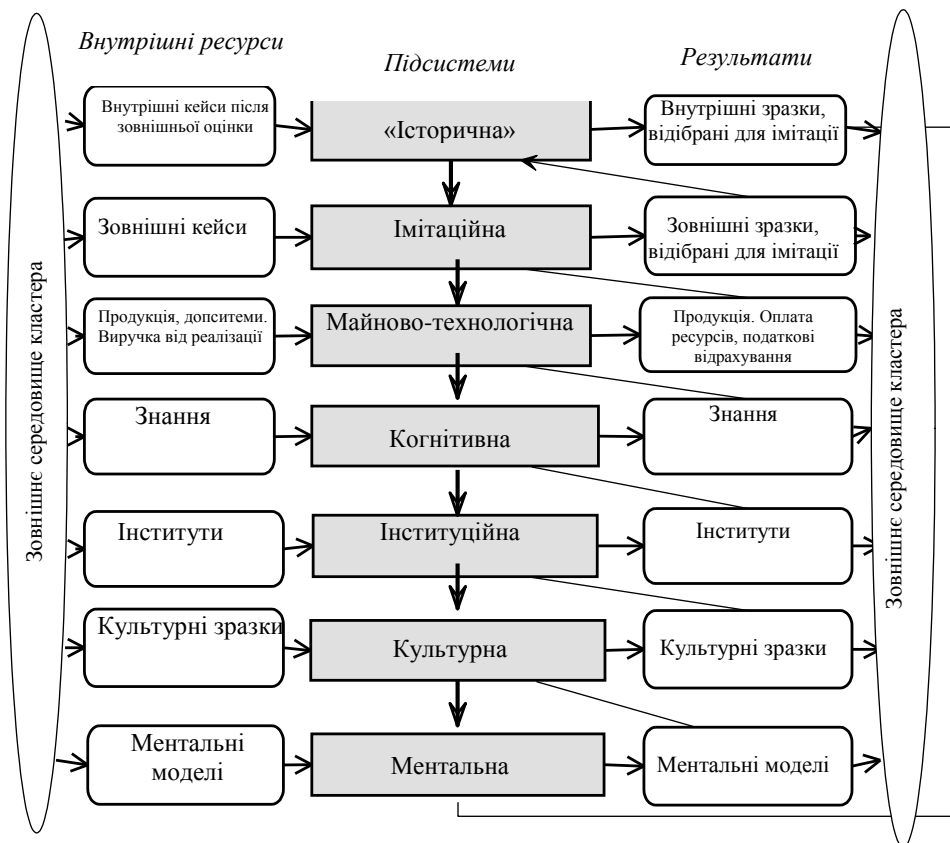

Рисунок 1. Структура підсистем аграрного кластеру

По-третє, кожний із прошарків, крім першого знизу, бере участь у процесі відтворення прошарку, що знаходиться нижче (так, соціально-економічний

геном дозволяє відтворювати основу національної інституціональної системи). При цьому результати впливу верхнього прошарку на функціонування нижнього проявляються звичайно у вигляді кумулятивного лагового процесу з подовженням лага в міру переходу від верхніх до нижніх рівнів.

Можна бачити, що взаємодія підсистем утворить своєрідну петлю - відтворювальний цикл - стрілки йдуть зверху вниз і знизу нагору.

Таким чином, у сферу стратегічного планування кластеру мають ввійти не тільки виробничі потужності кластеру (товари, послуги), але й неринкові продукти - менталітет, культура, знання, досвід. Відповідно виникає ряд нових розділів стратегії. Саме тому при формуванні та розробці стратегії розвитку аграрного кластеру Одеської області необхідно уникнути спроб механічно об'єднати кластер лише на основі виробничих зв'язків, бо це буде не тільки великою помилкою, але й стане причиною дискредитації ідеї самого кластеру.

Висновки та пропозиції. Кластеризація АПК здатна надати вагомій інноваційній імпульси в загальну економічну політику держави. Таким чином, на сьогоднішній день застосування кластерного підходу в Україні є необхідною детермінантою для виходу з економічної кризи, відродження вітчизняного виробничого потенціалу, підвищення ефективності інноваційно-інвестиційного розвитку АПК, досягнення високого рівня економічного зростання та конкурентоспроможності. Визначені в статті проблемні аспекти формування агропромислових кластерів і запропоновані шляхи їх подолання є досить глибокими у пізнанні і перспективними у подальших наукових дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Портер М. Конкуренція: Пер. с англ.: Уч. пос. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 495 с.
2. Управління інноваційною діяльністю в економіці України: Колективна науково монографія / За наук. ред. д.е.н., професора С. А. Єрохіна. – К.: Національна академія управління, 2008. – 116 с.
3. А. С. Гальчинський, В. М. Геєць та ін. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) "Шляхом європейської інтеграції"/ Нац. Ін-т стратег. дослідж., ін -т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. - К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. - 416 с.
4. Гришова І.Ю. Оптимізація ресурсних портфелів архітектури аграрних кластерів / І.Ю.Гришова // Актуальні проблеми розвитку регіональних АПК: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 16-річчю факультету бізнесу та 20-ти річчю кафедри економіки та підприємництва Луцького національного технічного університету, (Луцьк, 26-27 травня 2011 р.). – Луцьк: РВВ Луцького технічного університету, 2011. – С. 124-125.
5. 5.Гришова І.Ю. Становлення кластерних ініціатив фінансового розвитку переробних підприємств / І.Ю. Гришова // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці:ЧТЕІ КНТЕУ, 2011. – Вип. 2. (42). Економічні науки. – С. 131-139